

MIECZYŚLAW GOGACZ

UWAGI O SPECYFICE KULTURY POLSKIEJ NA PRZESTRZENI DZIEJÓW

1. OKRES DYNASTII PIASTÓW

Chrzest Polski w roku 966 stał się początkiem państwowości i kultury polskiej. Książę Mieszko I, władca Polan, którzy byli Słowianami z terenów Kruszwicy, Gniezna i Poznania, pojął za żonę księżniczkę czeską Dąbrówkę, aby przyjąć chrześcijaństwo od Czechów, a nie od wrogich Polakom Germanów.

Syn Mieszka I i Dąbrówki, książę Polan Bolesław Chrobry, podtrzymuje i umacnia kontakty z chrześcijaństwem Czechów. Pierwszym i znakomitym owocem tych kontaktów jest udzielenie gościny i ochrony wypędzonemu z Czech arcybiskupowi Pragi, Adalbertowi-Wojciechowi, który z Polski udał się do Prus z misją ewangelizacyjną. Adalbert-Wojciech ginie śmiercią męczeńską w okolicach Gdańska. Książę Bolesław Chrobry wykupuje od Prusów ciało męczennika i uroczyście przenosi je do Gniezna.

Sława męczennika i świętego sprawia, że z pielgrzymką do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie przybywa w roku tysięcznym cesarz Otton III. Przyznaje on Polsce suwerenność i z przedstawicielami papieża ustanawia w Gnieźnie metropolię, która uniezależnia Kościół katolicki w Polsce od metropolii w Magdeburgu. Polska staje się państwem chrześcijańskim i wchodzi do grona europejskich państw chrześcijańskich.

Chrześcijaństwo w Polsce, wkrótce więc po chrzcie Polski, otrzymuje za czasów Bolesława Chrobrego pełną organizację kościelną, a przede wszyst-

kim, wciąż w kontakcie z Czechami, chwałę męczeństwa i świętości św. Wojciecha. Blisko Poznania, dziś w Bieniszewie, osiedlają się benedyktyni, którzy także giną śmiercią męczeńską i powiększają liczbę polskich świętych. Na dwór książęcy w Gnieźnie przybywa Brunon z Kwerfurtu. Wyrusza na misję poza wschodnie granice Polski i tam wraz z towarzyszącymi mu osobami ginie śmiercią męczeńską z rąk Jadźwingów. On również powiększa liczbę polskich świętych. Legenda wiąże z nim i ze św. Wojciechem powstanie *Bogurodzicy*. Pieśń ta, do dziś wykonywana, odgrywała rolę hymnu państwa polskiego.

Syn Bolesława Chrobrego, Mieszko II, przez małżeństwo z Rycieżą styka się z kulturą intelektualną Bizancjum, lecz nie przejmuje tradycji bizantyńskiej, głównie politycznej, którą do cesarskiej rodziny Ottonów i cesarstwa rzymskiego narodu niemieckiego wniosła cesarzowa Teofano, żona Ottona II i matka cesarza Ottona III. Na chrześcijaństwo w Polsce oddziałuje od czasów pierwszych Piastów opactwo benedyktynów w Tyńcu.

Trzeba zauważyć, że w Polsce jest to wciąż chrześcijaństwo rzymskokatolickie, dzięki oddzieleniu już przez Karola Wielkiego władzy świeckiej od władzy duchowej. Cesarz skupiał władzę świecką. Władzę duchową sprawował w Rzymie papież, następca św. Piotra. Ten podział władzy i kompetencji utrzymuje się do dzisiaj w państwach i narodach katolickich.

Nie zakłóciły tego podziału otaczające Polskę i Czechy wpływy państwa wielkomorawskiego, do którego chrześcijaństwo dotarło za sprawą misjonarzy frankońskich (840 r.), lecz podlegało silnym wpływom tradycji bizantyńskiej. Charakteryzowało tę tradycję uznanie władcy świeckiego za głowę Kościoła, co odrywało Bizancjum od papieża i Rzymu oraz sytuowało w schizmie, niszczącej jedność europejskiej *Christianitas*, a ponadto uzależniało od cesarstwa bizantyńskiego.

Ochroną państwa wielkomorawskiego stał się ustanowiony dla Słowian, za zgodą papieża Adriana II, osobny obrzęd i język liturgiczny, opracowane przez dwóch uczonych bizantyńskich i świętych: Cyryla i Metodego. Wprowadzając nowy alfabet, zapisujący dźwięki (głagolica), przekazywali treści katolickie i nauczanie papieża, co uniezależniało Kościół państwa wielkomorawskiego i podlegających temu państwu narodów od wpływów bizantyzmu niemieckiego i samego Bizancjum, a tym samym od groźnego utożsamienia władzy świeckiej z władzą duchową, a nawet państwa z Kościołem. Utożsamienie to jest do dzisiaj błędem prawosławia, a także protestantyzmu, ukształtowanego przez bizantyzm niemiecki. Zrywanie więzi z następcą św. Piotra przez Focjusza (867), Cerulariusza (1054), a następnie przez Lutra, jest

heretyckim sięganiem po klucze królestwa niebieskiego, które Chrystus dał Piotrowi. Stanowi tym samym zagrożenie zbawienia osób i narodów. Zbawienie bowiem jest więzią osobową z Chrystusem, którego następcą na ziemi jest Piotr, uprawniony do odpuszczania grzechów i wprowadzania do królestwa niebieskiego.

Kościół rzymskokatolicki w okresie dynastii Piastów ukształtował wybitne osobowości w dziedzinie państwowości i kultury polskiej. Często są to zarazem wybitne osobowości religijne, polscy święci.

Można stwierdzić, że specyfiką kultury polskiej w tym okresie jest trwanie w chrześcijańskiej jedności Europy. Znakiem i owocem tego trwania są właśnie polscy święci i błogosławieni.

Wymieńmy te imiona, aby potwierdzić poziom chrześcijaństwa i katolickiej kultury polskiej w okresie dynastii Piastów: św. Wojciech, św. Brunon z Kwerfurtu, święci mnisi z Bieniszewa: Benedykt, Jan, Izaak, Mateusz, Krystyn, także Jędrzej Żurawek i Benedykt z Orawy, św. Stanisław biskup, św. Otton z Bambergu, bł. Wincenty Kadłubek, bł. Bogumił, bł. Czesław, św. Jacek, bł. Sadok, bł. Wit, bł. Prandota, bł. Kinga, bł. Grzymisława, bł. Salomea, bł. Bronisława Odrowąż, bł. Judyta z Krakowa.

2. OKRES DYNASTII JAGIELLONÓW

Specyfiką kultury polskiej w okresie dynastii Jagiellonów jest w dalszym ciągu trwanie w chrześcijańskiej jedności Europy, a ponadto, przez chrzest Litwy, ochrona narodu i państwa litewskiego przed niebezpieczeństwem grożącym ze strony zakonu krzyżackiego, który na ziemiach polskich ofiarowanych mu przez Konrada Mazowieckiego dla pełnienia misji chrystianizacyjnej oraz na ziemiach podbitych przekształcił się w państwo o celach zaborczych. Zakon krzyżacki stał się zagrożeniem dla Polski, lecz został pokonany przez Władysława Jagiełłę w bitwie pod Grunwaldem w roku 1410.

Jadwiga, królowa Polski z rodu Piastów przez matkę i Andegawenów przez ojca, zawarła związek małżeński z wielkim księciem Litwy, Władysławem Jagiełłą, by na tej drodze, przez chrzest Litwy, obronić naród litewski przed zagładą ze strony Krzyżaków, a przez unię Litwy z Polską włączyć państwo litewskie do jedności narodów europejskich. Jadwiga wybrała też kształcenie intelektualne Polaków i Litwinów jako środek umacniania chrześcijaństwa. Uzyskała od papieża zgodę na otwarcie Wydziału Teologicznego na Uniwersytecie Krakowskim, nazywanym z tej racji do dzisiaj Uniwersyte-

tem Jagiellońskim, oraz założyła w Pradze osobny Instytut w celu kształcenia Litwinów.

Władysław Jagiełło dał początek wspaniałej dynastii Jagiellonów. Jadwiga zmarła przy porodzie, lecz dwaj synowie Władysława Jagiełły z innej matki liczą się w dziejach Polski i dynastii Jagiellonów. Są to Władysław Warneńczyk, król Polski i Węgier, który odpierając najazd Turków, zginął właśnie pod Warną, oraz Kazimierz Jagiellończyk, król Polski. Wśród wielu jego synów należy wymienić św. Kazimierza Królewicza, wcześniej zmarłego patrona Litwy i Polski, następnie Zygmunta Starego, króla Polski, który uporządkował sprawy krzyżackie przez tak zwany hołd pruski, oraz Zygmunta Augusta, króla Polski. Zawdzięczamy mu umocnienie unii Polski z Litwą, a tym samym utrwalenie chrześcijaństwa na Litwie.

Unię Polski z Litwą zniszczyły późniejsze rozbiory Polski. Trwa jednak katolicyzm Litwy. Polska oparła się Krzyżakom i ich protestantyzującym następcom. Trwa katolicyzm Polski i trwają skutki działań Uniwersytetu Jagiellońskiego, głównie Wydziału Teologicznego powołanego przez Królową Jadwigę.

Wymieńmy też imiona świętych i błogosławionych z okresu dynastii Jagiellonów jako znak wysokiego poziomu katolickiej kultury polskiej z tego okresu: św. Jadwiga, królowa Polski, św. Kazimierz Królewicz, św. Jan Kanty, profesor, św. Jan z Dukli, Michał Giedrojc, zwany błogosławionym.

3. OKRES KRÓLÓW ELEKCYJNYCH, ZABORÓW I PREZYDENTÓW

Wśród królów chciałbym tu wymienić Stefana Batorego, Jana Kazimierza, Jana Sobieskiego.

Król Stefan Batory z troską dbał o wykształcenie i prawowierność księży. Odwiedzał parafie i osobiście egzaminował proboszczów z ich wiedzy religijnej. Mogło to być wyrazem troski króla o zatrzymanie rozprzestrzeniania się protestantyzmu. Częściowe upowszechnienie się protestantyzmu wśród szlachty polskiej miało zresztą rozmaite przyczyny. Należy pamiętać, że pierwszy pisarz polski, Mikołaj Rej z Nagłowic, był kalwinem. Należy też zwrócić uwagę, że pod koniec epoki Jagiellonów Bracia Czescy, wypędzeni z Czech, osiedlili się w Polsce i założyli szkołę dla młodzieży, wydawnictwo i ośrodek życia intelektualnego, którym kierował Komeński, wprowadzając religię bez Kościoła.

Król Jan Kazimierz odparł najazd szwedzki. Szwedzi zaatakowali Jasną Górę – nie tylko twierdzę, lecz przede wszystkim ośrodek kultu Matki Boskiej. Jan Kazimierz po wyparciu Szwedów z Polski złożył we Lwowie sławne śluby i oddał Polskę pod opiekę Matki Boskiej jako Królowej Polski.

Król Jan Sobieski pokonał Turków pod Wiedniem i zagroził drogę do Europy islamowi. Kultura polska pozostała katolicka.

Jednakże walka o katolicyzm, generalnie biorąc, nie przybierała postaci przymusu fizycznego i nie naruszała – niekiedy nadużywanej – polskiej gościnności.

W okresie zaborów broniły kultury katolickiej wybitne osobowości. Kard. Ledóchowski osłabił działanie pruskiego *Kulturkampfu*. Przed bizantyzmem w wersji moskiewskiej broniły Polaków zakony. Zakładał je m.in. kapucyn, Ojciec Honorat Koźmiński, w formie zgromadzeń bezhabitowych. Austria była katolicka, więc zabór austriacki nie niszczył w Polsce katolicyzmu.

W okresie międzywojennym, nawet gdy kolejne głowy państwa skłaniały się ku laicyzmowi, respektowano chrześcijańskie dziedzictwo i katolicyzm kultury polskiej.

Po drugiej wojnie światowej opanował Polskę komunizm radziecki w ostrej wersji stalinizmu. Nazywał się on czasem realnym socjalizmem. Miał on okres walki z Kościołem katolickim, dokumentowanej aresztowaniami księży i Prymasa Polski, okres powoływania do wojska alumnów seminariów duchownych, kontrolowania prasy i wydawnictw katolickich, a także programów naukowych Katolickiego Uniwersytetu oraz działalności założonych w każdej diecezji filii wydziałów katolickich uczelni. Porozumienia państwa z Kościołem, zawarte przez uwolnionego z więzienia Kardynała Stefana Wyszyńskiego z Gomułą, złagodziły walkę, lecz nadal trwało narzucanie przez państwo ateizmu i marksizmu. Od 1989 roku zaczął się zmieniać ustrój polityczny w Polsce. A kultura polska, poraniona przez orientację ateistyczną i marksistowską, powoli leczy rany dzięki dopuszczonej do głosu wolności.

I znowu wspomagają nas święci: św. Jozafat Kuncewicz, św. Andrzej Bobola, bł. Aniela Salawa z okresu międzywojennego, św. Maksymilian Kolbe z okresu drugiej wojny światowej. Czekamy na zapowiedziane, nowe kanonizacje świętych polskich męczenników drugiej wojny światowej. Czekamy więc na nowe przykłady owocowania katolickiej kultury polskiej. Oby te owoce rodziły się nie tylko w ekstremalnych warunkach przemocy, lecz także obficie w czasach pokoju.

Takie jest moje spojrzenie na to, co uważam za najważniejsze w kulturze polskiej.

REMARKS ON THE SPECIFICITY OF POLISH CULTURE
IN HISTORY

Summary

The article is a sketch on the history of Polish culture. The author illustrates with examples from history of Poland the thesis that Catholicism is the most important component of Polish culture and gives reasons for it.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: historia Polski, katolicyzm.

Key words: history of Poland, Catholicism.